

УДК 378:[80+81'366]

Тетяна Горохова

ОРГАНІЗАЦІЯ ТЕКСТОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ МОРФОЛОГІЇ

У статті на основі аналізу науково-методичної літератури розглядаються дидактичні аспекти організації текстотворчої діяльності студентів-філологів. Обґрунтовано систему прийомів, а також подано зразки вправ і завдань для оптимізації текстотворчої діяльності студентів філологічних спеціальностей під час вивчення морфології.

Ключові слова: морфологія; прийоми навчання; принципи навчання; оптимізація текстотворчої діяльності студентів; текст; текстотворча діяльність; текстоцентризм.

Вступ. В останні роки проблемі текстотворчої діяльності студентів різних спеціальностей приділяється особлива увага у лінгводидактиці вищої школи. Теоретико-методичним підґрунтям досліджуваної проблеми є праці З. Бакум, Н. Голуб, О. Горошкіної, Т. Донченко, Н. Дикої, С. Карамана, О. Караман, О. Копусь, О. Любашенко, Л. Мацько, М. Пентиліук, М. Плющ, Т. Симоненко, Г. Шелехової та інших, в яких обґрунтовано лінгводидактичні засади формування граматичної компетентності студентів філологічних спеціальностей, запропоновано типологію вправ на текстовій основі, ефективні форми й методи організації роботи над текстами різних стилів і типів мовлення.

Аналіз спеціальної літератури дав змогу розглянути проблему організації текстотворчої діяльності студентів-філологів під час вивчення морфології на основі сучасних лінгводидактичних підходів (особистісно зорієнтованого, компетентнісного, комунікативного, системного, проблемного, текстоцентричного, синергетичного) та спеціальних методичних принципів (професійного спрямування, моделювання, проектування, ситуативності, науковості та інші).

Спостереження за навчальним процесом у вищому педагогічному навчальному закладі переконують, що на лекційних та практичних заняттях під час вивчення студентами-філологами морфології недостатньо уваги приділяється вивченню мовних одиниць на основі аналізу тексту в єдності змісту і форми.

Метою статті є обґрунтування системи вправ і завдань для оптимізації текстотворчої діяльності студентів філологічних спеціальностей під час вивчення морфології.

Обґрунтування системи вправ і завдань. Використання текстів як дидактичного матеріалу на лекційних та практичних заняттях під час вивчення морфології сприймаються студентами з більшою цікавістю, ніж під час розбору окремих слів, словосполучень речень, складної синтаксичної конструкції. Аналіз тексту в єдності змісту й форми, а також перехід від розгляду зразка до побудови

власних висловлень дає змогу на кожному занятті удосконалювати вміння слухати й читати, говорити й писати, тобто осмислено сприймати усне й писемне мовлення та продукувати власні зв'язні висловлення.

Результати експерименту дані переконали, що в групах, де вивчення мовних одиниць і правил проходилося на основі аналізу тексту в єдності змісту й форми через розроблену нами систему вправ і завдань, студенти значно швидше просувалися у своєму мовному розвитку, пізнавальна активність їх була досить високою, а діяльність більш продуктивною і творчою.

Пропонованою системою вправ передбачалося: читання, усвідомлення, спілкування, спостереження, як-от:

- Проведіть спостереження за мовленням однокурсників, запишіть приклади "суржику" та неправильного вживання відповідних граматичних форм. Доберіть нормативні варіанти.
- Перегляньте рекламні видання, які друкуються у вашому місті, регіоні. Знайдіть порушення мовних норм у рекламних оголошеннях. З'ясуйте причини помилок і підготуйте презентацію на практичне заняття з порадами щодо уникнення прикрий неточностей.
- Прочитайте текст. З'ясуйте, які граматичні категорії спільні для всіх слов'янських мов? Про що це свідчить? Поясніть розділові знаки у другому абзаці. Виконайте морфемний розбір слова *сільськогосподарські*. Обґрунтуйте написання складних слів. Поясніть постановку тире в другому абзаці.

Місце української мови серед інших слов'янських мов. Українська мова належить до групи слов'янських мов. Усі слов'янські мови об'єднуються в такі підгрупи: східнослов'янську – мови українська, білоруська, російська; західнослов'янську – мови польська, чеська, словацька, верхньолужицька, нижньолужицька і мертва тепер полабська; південнослов'янську – мови болгарська, македонська, сербсько-хорватська і словенська. Слов'янські мови становлять одну з груп індоєвропейської сім'ї мов.

Генетично, тобто з походження, споріднені мови характеризуються значною спільністю лексики, близькістю морфологічної і синтаксичної будови, наявністю закономірних звукових співвідношень. У слов'янських мовах однаково називають основні родинні поняття, сільськогосподарські рослини, свійських тварин, явища довкілля тощо. Порівняйте: українське – брат, російське – *брат*, білоруське – *брат*, польське – *brat*, сербсько-хорватське – *брат*. Слов'янським мовам властиві майже всі ті самі граматичні категорії (числа, роду, відмінка; особи, виду, стану, часу й інших), виняток становить лише болгарська мова, що втратила категорію відмінків. Споріднена у слов'янських мовах будова речення, хоча кожній із них властиві й певні особливості в синтаксичній структурі.

- Прочитайте. Доповніть правила власними прикладами. Назвіть способи творення. Складіть речення з виділеними іменниками.

Назви осіб за національністю і територіальною ознакою творяться від іменникових основ – назв топонімів. Найуживаніші суфікси в цих словотвірних типах для назв чоловічого роду -ин, -анин (-янин), -ганин (грузин, киянин), -ець (-анець) (полтавець, українець, американець), -ич (русич, костромич), -ак (-як) (словак, подоляк), -ит (одесит).

Назви осіб жіночої статі цього розряду творяться за допомогою суфікса -к(а), який приєднується до повної або усіченої основи: білорус – білоруска, грузин – грузинка, росіянин – росіянка, парижанин – парижанка.

- Утворіть від поданих географічних назв іменники – назви осіб чоловічої і жіночої статі за територіальною ознакою і запишіть їх.

Донецьк, Херсон, Рівне, Тернопіль, Запоріжжя, Кривий Ріг, Львів, Харків, Суми, Тбілісі, Москва, Санкт-Петербург, Каховка, Луцьк.

- Якими способами творяться дієслова та прислівники? Наведіть приклади. Прочитайте текст. Випишіть ключові слова.

Дієслова утворюються від дієслівних основ за допомогою префіксів *у-* (*в-*), *від-* (*од-*), *ви-*, *до-*, *з-*, *за-*, *на-*, *над-*, *по-*, *роз-*, *о-*, *пере-*: *різати* – *урізати*, *відрізати*, *надрізати*, *дорізати*, *розрізати*, *прорізати*, *перерізати*, *зрізати*.

Дієслівні суфікси утворюють дієслова недовиконаного виду від дієслів виконаного виду і навпаки: *розкласти* – *розкладати*, *колати* – *кольнути*. Суфіксально-префіксальним способом творяться дієслова із значенням супровідної або повторюваної дії: *підморгувати*, *погукувати*.

При творенні дієслів від інших частин мови продуктивними є суфіксальний (*весна* – *весніти*, *прозорий* – *прозоріти*, *четверта частина* – *четвертувати*, *ой* – *ойкати*, *ні* – *нікати*); суфіксально-префіксальний способи (*зброя* – *обеззброїти*, *синій* – *посиніти*) та інші.

Прислівники від інших частин мови творяться суфіксальним способом (*тихо*, *ранком*, *кроком*),

незначне місце посідає префіксальний спосіб (*пони́ні*, *позаторі́к*).

- Прочитайте уривок із поезії Бориса Олійника. Поясніть, яким способом утворено дієслова і прислівники, назвіть твірні основи.

Потяглися журавлі в далеч плавко.

Доганяв їх листопад за селом.

А один, як сирота, гірко плакав

З перебитим у лікті крилом.

А ішов собі хлоп'як через луки.

Запримітив сірому здала.

Він узяв, як дитину, на руки

І додому приніс журавля.

- Прочитайте. Складіть план відповіді за текстом. Випишіть ключові слова.

Граматичне значення не належить одному слову, воно об'єднує граматично цілі групи або й класи слів. Наприклад, різні за своїм значенням іменники *стіл*, *дуб*, *солдат*, *герой* мають однакові граматичні значення: називного відмінка, числа однини, виражають належність до чоловічого роду. Ці й усі інші іменники об'єднуються також в одному класі слів із загальним значенням предметності. Неповнозначні слова не є носіями граматичних значень.

Граматична форма – це сукупність граматичних значень і відповідних засобів вираження їх у конкретному випадку вживаного слова. Слово в різних формах здатне виражати одне або кілька граматичних значень. Наприклад, у слові *гарний* закінчення -ий виражає значення роду (чоловічий), числа (однина), відмінка (називний). І навпаки, для кожного граматичного значення в слові може бути окремий формальний показник. Наприклад, у дієслівній формі *приїхали* значення минулого часу виражено суфіксом -л-; значення множини – закінченням -и, значення доконаного виду – префіксом *при-*.

Граматична категорія (від грецьк. *kategoria* – *судження*) – це найзагальніше поняття, що об'єднує ряд співвідносних граматичних значень і виражене в певній системі співвідносних граматичних форм. Граматична категорія є тим загальним (родовим), що знаходить свій вияв у частковому (видовому) – в граматичному значенні, в конкретних граматичних формах. Наприклад, у категорії відмінка іменників узагальнюється вся різноманітність семи відмінків і система відмінкових форм, дієслівна категорія особи об'єднує граматичні значення 1-ї, 2-ї і 3-ї особи, що виявляються у відповідних граматичних формах.

Виконання пропонованої системи вправ і завдань розвиває у студентів мовну пильність, стимулює мовотворчість, формує практичні навички у самостійному відборі текстів для студіювання в аспекті дотримання мовних норм. Крім того, організація інтерактивної навчальної

діяльності студентів формує вміння працювати в команді, готувати презентації, використовувати Інтернет-ресурси, самостійно формувати висновки, вчитися професійно будувати тексти, розробляти завдання.

Особливості організації текстотвірчої діяльності студентів філологічних спеціальностей. Специфіка організації текстотвірчої діяльності студентів під час вивчення морфології виявляється не тільки в складності інвентарю використовуваних у тексті мовних засобів (навчальний текст інтегрує мовні елементи всіх функціональних стилів і сфер використання загальнонаціональної мови), що само по собі є важливою обставиною при визначенні місця тексту у навчанні мови, але також у тому, що загальні текстові категорії набувають у навчальному тексті ускладненого і специфічного вираження. Повнота реалізації загальних текстових категорій зумовлена художньо-естетичною функцією тексту, що підпорядковує собі всі інші функції. Ця специфіка відображена також – в іншій площині – в цікавій думці про те, що в тексті знімається зіставлення мова / мовлення: навчальний текст виступає як мовленнєва система, де відбувається розгортання і реалізація системи мови.

Специфіка навчального тексту як особливої системи простежується на всіх рівнях, особливо виразно вона виявляється в слові, але належить до тієї чи іншої частини мови (Новиков А. И., 1983, с. 121). Саме тому у процесі відбору текстів у фрагментах також необхідно керуватися певними критеріями. Уривок має бути центральним у змістовому відношенні для певного навчального тексту і відносно завершеним у композиційно-смісловому відношенні, що віддзеркалюється в мовних засобах тексту.

Наступна за відбором текстів проблема – це їх презентація. Системою прийомів, які ще не можна вважати достатньо розробленими, навчальний текст має бути включений до загальної структури практичного курсу. До цих прийомів слід віднести повідомлення необхідних відомостей про мовознавців, введення в навчальний текст мовних теорій того чи іншого дослідника та його погляди на розв'язання порушеної проблеми. Зауважимо, що навчальний текст не допускає іманентного читання і аналізу. Звернення до екстралінгвістичних чинників підсилює глибину сприйняття навчального тексту, зокрема і на рівні його поверхового сприйняття (Текст и его категориальные признаки, 1989, с. 107).

Вочевидь, система прийомів включення навчального тексту до практичного курсу пов'язана із змістовими і мовними його особливостями. Для ряду текстів можлива серія текстів-коментарів мовознавчого характеру, які можуть створити необхідний для адекватного розуміння екстралінгвістичне тло. Інші типи текстів потребують іншої презентації, наприклад, передусім мовностилістичного коментаря тощо. Таким

чином, сама презентація навчального тексту, тобто включення його до системи інших текстів, системи коментаря і вправ має визначатися характером тексту, а сукупно відображати весь арсенал методичних прийомів курсу.

З питанням презентації навчального тексту, як слушно зазначає А. Ярмолюк, безпосередньо пов'язане ще одне важливе питання – про кількість і форми подання тексту (Ярмолюк А., 2005). Конкретний розгляд цього питання міг би бути змістом спеціальної статті. Тут звернемо увагу на декілька принципових моментів. Навчальний текст потребує неодноразового пред'явлення, що зумовлено різними типами інформації у тексті (змістово-фактуальною, змістово-концептуальною і змістово-підтекстовою) (Художественный текст: Структура. Язык. Стил, 1993, с. 87).

Конкретна кількість і форми подання навчальних текстів залежать передусім від деяких його типологічних особливостей, а також від методичного завдання, яке ставиться під час роботи з певним типом тексту (Караман С. О., 2000).

Висновки. Вибір навчальних текстів як засобу організації текстотвірчої діяльності студентів під час вивчення морфології, як переконують результати дослідного навчання, зумовлений такими аспектами, зокрема: 1) лінгвістичним: зміст пропонованих текстів розкриває широке коло сучасних наукових теорій задля стилістично правильного використання форм слів, які належать до різних частин мови з урахуванням мовної теорії, визначеного правила; 2) професійно-орієнтованим: зміст пропонованих текстів готує майбутнього вчителя української мови до професійної діяльності, є предметом власне мовознавчих, педагогічних, загальногуманітарних досліджень; 3) лінгводидактичними: зміст пропонованих текстів активізує пошукову діяльність майбутніх фахівців щодо розуміння ефективних форм і методів навчання мови.

Отже, апробована система вправ і завдань для студентів-філологів, розроблена з урахуванням напрацювань дослідників теорії текстотвірчої діяльності, суб'єктів навчально-виховного процесу, підтвердила свою ефективність, оскільки уможливила забезпечення продуктивної текстотвірчої діяльності студентів на різних етапах засвоєння морфологічної теорії, а також підвищення їхнього мотиваційного ресурсу.

Окреслюючи перспективи подальших наукових розвідок, зазначимо, що ми зосередимо свій дослідницький інтерес на теоретичному обґрунтуванні організаційно-методичних умов реалізації текстоцентричного підходу засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Література

- Караман С. О.** Методика навчання української мови в гімназії: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів освіти / Станіслав Олександрович Караман. – К.: Ленвіт, 2000. – 272 с.
- Караман С. О.** Сучасна українська літературна мова: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / С.О.Караман, О.В.Караман, М.Я.Плющ [та ін.]; за ред. С.О.Карамана. – К.: Літера ЛТД, 2011. – 560 с.
- Лукин В. А.** Художественный текст: Основы лингвистической теории и элементы анализа / В. А. Лукин. – М.: Ось-89, 1999. – 192 с.
- Новиков А. И.** Семантика текста и ее формализация / А. И. Новиков. – М.: Наука, 1983. – 214 с.
- Стилістика української мови:** Підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько. – К., 2003. – 462 с.
- Текст и его категориальные признаки:** Сб. науч. тр. / Киев. гос. пед. ин-т иностранных языков; Ред. кол.: А. Н.Мороховський (отв. ред.) и др. – К.: КГПИИЯ, 1989. – 164 с.
- Текст как явление культуры** / Г. А. Антипов, О. А. Донских, И. Ю. Марковина, Ю. А. Сорокин; Отв. ред. А. Н. Кочергин, К. А. Тимофеев; АН СССР, Сиб. отд-ние, Ин-т истории, филологии и философии. – Новосибирск: Наука. Сиб. отд-ние, 1989. – 194 с.
- Тлумачний словник-мінімум української мови бл. 9000 слів** / Укл. Л. О. Ващенко, О. М. Єфімов. – К., 2004. – 607 с.
- Федчик В. А.** Модальність як комунікативна характеристика художнього тексту / В. А. Федчик // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції “Актуальні проблеми сучасних наук: теорія та практика – 2006”. – Том 20. – Філологічні науки. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2006. – С. 38-40.
- Художественный текст:** Структура. Язык. Стил: Кн. для преподавателей / И. М. Вознесенская, И. Г. Гулякова, М. Я. Дымарская и др.; С.-Петербург. гос. ун-т. – СПб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1993. – 184 с.
- Ярмолюк А.** Текст як засіб розвитку комунікативних умінь учнів 5-х класів / А. Ярмолюк // Укр. мова і літ. в шк. – 2005. – №7. – С.15-18.

References

- Karaman, S. O.** (2000). Methods of teaching Ukrainian language in high school, Kyiv: Lenvit [in Ukrainian].
- Karaman, S. O. (Eds.).** (2011). Modern literary Ukrainian language, Kyiv: Litera LTD [in Ukrainian].
- Lukin, V. A.** (1999). The literary text: Basics of linguistic theory and analysis elements, Moscow: Os-89 [in Russian].
- Novikov, A. I.** (1983). The semantics of the text and its formalization, Moscow: Nauka [in Russian].
- Matsko, L. I., Sydorenko, O. M., & Matsko, O. M.** (2003). Stylistics of Ukrainian language, Kyiv [in Ukrainian].
- Morokhovs'kyi, A. N. (Eds.).** (1989). Text and its categorical attributes, Kyiv: KGPYYIA [in Russian].
- Antipov, H. A., Donskih, O. A., Markovina, I. Ju., & Sorokin, Ju. A.** (1989). Text as a cultural phenomenon. A. N. Kochergin, & K. A. Timofeev (Eds.), Novosibirsk: Nauka [in Russian].
- Vashchenko, L. O., & Yefimov, O.M. (Eds.).** (2004). Explanatory dictionary of the Ukrainian language, Kyiv [in Ukrainian].
- Fedchuk, V. A.** (2006). Modality as a communicative characteristics of literary text. Proceedings from III The Third International Scientific and Practical Conference “Actual problems of modern science: theory and practice” (Vols. 20), (pp. 38-40). Dnipropetrovsk: Nauka i osvita [in Ukrainian].
- Voznesenskaja, I. M., Guljakova, I. G., & Dymarskaja, M. Ja.** (1993). Literary text: Structure. Language. Style, St.Petersburg: Yzd-vo S.-Peterburh. un-ta [in Russian].
- Yarmoliuk, A.** (2005). Text as a means of communicative skills of pupils in 5th grades. Ukrainska mova i literatura v shkoli, 7, 15-18 [in Ukrainian]

Татьяна Горохова

ОРГАНИЗАЦИЯ ТЕКСТОТВОРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ ФИЛОЛОГИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ ПРИ ИЗУЧЕНИИ МОРФОЛОГИИ

В статье на основе анализа научно-методической литературы рассматриваются дидактические аспекты организации текстотворческой деятельности студентов-филологов. Обоснована система приемов, а также представлены образцы упражнений и задач для оптимизации текстотворческой деятельности студентов филологических специальностей при изучении морфологии.

Ключевые слова: морфология; приемы обучения; принципы обучения; оптимизация текстотворческой деятельности студентов; текст; текстотворческая деятельность; текстоцентризм.

Tetiana Horokhova

**ORGANIZATION OF THE TEXT CREATIONAL ACTIVITIES OF PHILOLOGY
SPECIALTIES STUDENTS DURING MORPHOLOGY STUDY**

Didactic aspects of the organization of the text creational activities of students philologists have been reviewed in the article on the basis of scientific and methodological literature.

The aim of the article is to study a system of methods and typology of exercises and tasks to optimize the text creational activities of philology specialties students during morphology study.

The article suggest the examples of exercises and tasks which completion develops students' linguistic alertness, stimulates their linguistic creativity, creates practical skills in self-selecting of texts for study in terms of linguistic norms. Moreover, interactive methods of the text creational activities of students have been considered, which form the ability to work in a team, prepare presentations, use Internet resources, formulate conclusions independently, learn to build texts professionally, work out the tasks etc. The system of exercises and tasks, which has been developed on the basis of developments made by researchers of the theory of the text creational activity, subjects of educational process, has ensured the productive text creational activity of students at various stages of morphological theory learning and also increased their motivation.

The peculiarities of educational texts selection for organization of the text creational activities of students have been analyzed. There are such aspects among them as linguistic, professional oriented and linguodidactics.

It has been proven in the article that the usage of texts as didactic material during lectures and practical lessons while studying morphology evokes more interest of students than the analyses of separate words, word combinations, sentences, complex syntaxes.

Key words: morphology; teaching methods; teaching principles; optimization of the text creational activity of students; text; text creational activity; text centrism.

Рецензенти:

Караман С. О. – докт. пед. наук, проф.

Дика Н. М. – канд. пед. наук, доц.

Стаття надійшла до редакції 03.06.2014